

k jednostrannosti v současné české společnosti nanejvýš náležitě. Je ovšem třeba uvědomit si přeci jen jistou prokatolic-kou tendenci většiny výkladů, v moravské historické škole ovšem obvyklou, vedoucí místy nejen k nesprávnému přehlížení protestantského teologického myšlení, ale bohužel i k jeho hodnotícímu odsudku (např. výrok o „dočasné recidivě pietismu“ na s. 45). *Zdeněk R. Nešpor*

Ger Duijzings: Religion and the Politics of Identity in Kosovo.

London, Hurst 2000, 238 s., ISBN 185065431X.

Kniha *Religion and the Politics of Identity in Kosovo* antropologa Gera Duijzingse je do jisté míry autorovým pokusem vyrovnat se s tragickými událostmi, jež v průběhu jeho terénního výzkumu rozprášily lidské společenství, které původně zkoumal. Duijzings studoval počátkem 90. let chorvatskou katolickou enklávu Letnica na jihovýchodě Kosova. Politické a ekonomické tlaky však v roce 1992 vyústily v masový exodus místního obyvatelstva do Chorvatska. Po zániku této komunity Duijzings soustředil svou pozornost na širší problematiku náboženství a identity v Kosovu, zejména pak na to, jak se sledované otázky projevují v reálném životě společenství, považovaných často za marginální.

Duijzings ve své zdařilé studii přibližuje některá méně známá kosovská společenství (Chorvaty, „Egyptany“, kryptokatolíky, derviše) a polemizuje také s mnoha zažitými mýty a vědeckými přístupy ke kosovské i širší balkánské problematice. Kosovo je většinou prezentováno jako výbušná, ostře segregovaná provincie, v níž Albánci a Srbové žijí ve

zcela oddělených společnostech. Duijzings ovšem zdůrazňuje, že z hlediska dlouhodobé perspektivy se v Kosovu vyskytují i nezanedbatelné prvky koexistence, provázené kulturní a náboženskou difuzí. Autor odmítá čistě „etnický“ pohled, redukující kosovskou problematiku na srbsko-albánský antagonismus, jeho historický vývoj a současný stav. Duijzings charakterizuje Kosovo nikoli jako dvě ostře oddělené, paralelní etnické společnosti, nýbrž jako jednu „periferní“ a „hraniční“ společnost, v jejímž rámci existovala období kontaktů a spolupráce překonávající etnické a náboženské hranice, stejně jako periody, kdy převažoval konflikt. Konflikt a koexistence mezi jednotlivými složkami této společnosti existují v různých historických situacích zároveň. Etnické a náboženské identity navíc nejsou jasně vyhraněné a fixní, právě naopak. To vede k překonávání mnoha zdánlivých bariér, jež se projevuje různě (náboženský synkretismus a smíšené náboženské pouti, kolísání etnické a lingvistické identity aj.).

První z monotematicky zaměřených kapitol je věnována exodu Chorvatů z Letnice a okolí, na který autor aplikuje Brubakerův termín „ethnic unmixing“. Místní Chorvaté, stejně jako ostatní obyvatelstvo oblasti, se vyznačovali komplexním původem a identitou. Jak Duijzings poznamenává, „nikdo nebyl tím, kým se zdál na první pohled a každý zpochybňoval identitu druhých“. Stupňující se obavy o fyzické přežití, politická perzekuce a tíživá ekonomická situace vedly k odchodu většiny obyvatel Letnice do Chorvatska. Kromě samotného exodu autor popisuje i situaci kosovských Chorvatů po kontroverzním přesídlení do prázdných domů srbských uprchlíků v západní Slavonii. Perspektivy jejich integrace v novém prostředí

vidí jako značně nejisté, kromě ekonomických důvodů též proto, že přesídlenci nejsou chorvatskou společností zpravidla přijímáni jako rovnocenní „krajané“, nýbrž jako podezřelí, „orientální“ vetřelci.

V další kapitole Duijzings analyzuje fenomén smíšených náboženských poutí k některým pravoslavným klášterům, kterých se tradičně účastní i muslimské obyvatelstvo. Autor popisuje poutě ke klášterům Gračanica a Zočište v Kosovu a Ostrog v Černé Hoře bez tendencí k jejich přílišné idealizaci. Poukazuje i na konfliktní prvky, které účast muslimských poutníků (z hlediska oficiální ortodoxní církevní hierarchie silně diskutabilní) na křesťanských svátcích provázejí. V případě Gračanice, navštěvované především muslimskými Romy, dochází k pokusům o vytlačování romských poutníků mimo pozemky kláštera, poutě albánských muslimů do Zočište ukončil počátkem 90. let politicky motivovaný bojkot, v Ostrogu projevovali pravoslavní mniši nevraživost vůči kosovským dervišům. Právě dervišské řády ovšem historicky značně přispěly ke smazávání hranic mezi křesťanstvím a islámem v lidovém náboženství tím, že přijímaly za vlastní původně křesťanská posvátná místa a vlastními svatým přidávali běžné atributy křesťanských světců, čímž zvyšovali jejich atraktivitu i pro křesťanské spirituální „konzumenty.“ Většina obyvatelstva Kosova a dalších částí západního Balkánu byla koneckonců k uctívání svatých mužů či míst přitahována především jejich léčitelským renomé, před nímž oficiální konfesijní nálepka ustupovala do pozadí.

V polovině 19. století se část do té doby muslimských obyvatel vesnice Stublla veřejně přihlásila ke katolictví. Turecké orgány tyto rodiny deportovaly do Anatólie, odkud se přeživší vrátili do Kosova

teprve po několika letech díky diplomatickému tlaku Francie. Tento případ posloužil Duijzingsovi k analýze fenoménu kryptokatolictví. Konstatuje, že v dosavadním historickém a antropologickém bádání byla tradice kryptokatolictví viděna zjednodušeně a staticky. Pro část obyvatel Kosova, která islám v 17. století přijala pouze vnějškově, měl být podle tradičního pojetí islám vnějším, „falešným“ náboženstvím, zatímco katolictví tajnou, ale „pravou“ vírou. Autor toto pojetí mnoha argumenty zpochybňuje. Předně poukazuje na malou pravděpodobnost toho, že by se jasné a nepřerušované vědomí o tom, že daná komunita patří zároveň ke dvěma navzájem antagonistickým náboženstvím udrželo v nezměněné formě od 17. století až do století 19. Místo toho existovalo jakési překrývání obou identit a náboženských tradic. Oživení katolické identity v 19. století spojuje především s činností františkánů, kteří v době úpadku Osmanské říše aktivně pracovali na rekatolizaci „kryptokatolíků“. O tom, že povědomí o skryté katolické identitě nebylo zdaleka živé a vyhraněné, svědčí i skutečnost, že velké množství údajných kryptokatolíků nebyla katolická církev schopna rekatolizovat ani po skončení tureckého panství.

Další kapitola, která je rozbohem konfliktu mezi kosovskoalbánskými dervišskými řády a dominantní bosenskou islámskou hierarchií v 70. a 80. letech, ukazuje, že islám na Balkáně zdaleka není monolitní. Albánští šejkové a derviši z šitiských mystických bratrstev z oblastí Kosova a Makedonie se ve zkoumaném období vzbouřili proti své druhořadé pozici v rámci celojugoslávské islámské náboženské obce, ovládané bosenskými sunnity a založili vlastní asociaci. Podhoubím pro znovuoživení

derviškých řádů byly převážně chudé rurální oblasti, osídlené albánskou populací, částečně pak romská urbánní ghetta. Pro získávání podpory mezi obyvatelstvem využívali podle Duijzingse předáci dervišů „mocnou zbraň chudých – náboženskou extázi.“ V 70. letech tak byl přes nepřítel sarajevských náboženských autorit zvrácen úpadek súfijských bratrstev, který se projevil v oživení činnosti albánských a romských klášterů (tekke, tekije). Teprve stupňující se pocit ohrožení, vyvolaný blížícím se rozpadem Jugoslávie, vedl k zažehnutí vleklých sporů a zvýšenému pocitu solidarity.

Zajímavým případem vzniku „egyptské“ národní identity v Kosovu v posledních dvou dekádách se zabývá další kapitola Duijzingsovy práce. Etnonym „egyptský“ se pro romské skupiny používal v různých částech Evropy již ve středověku. V některých kosovských a makedonských komunitách se od konce 80. let rozvinulo „egyptské“ národní vědomí, které se v roce 1991 poprvé projevilo i v oficiálních sčítáních obyvatelstva, kdy se k egyptské národnosti přihlásilo asi 10 000 osob v Kosovu a v Makedonii. Tito Egyptané žijí na rozdíl od Romů, od nichž se chtějí distancovat, v centrech měst a jejich ekonomická i sociální integrace je značně vyšší, než u běžné romské populace. Balkánští Egyptané se hlásí ke staroegyptskému původu a věří, že jejich předkové přišli do oblasti z Egypta již v antice. Ať již je jejich původ jakýkoli, je podle Duijzingse evidentní, že Egyptané se chtějí od Romů odlišit do velké míry kvůli zvýšení svého sociálního a kulturního statusu v rámci společnosti. Vývoj egyptského národního vědomí je zároveň emancipací od albánského etnika. Většina Egyptanů je přitom albanofonní, což v předchozích sčítáních vedlo k jejich zařazení mezi Albánce...

Diferenciace Egyptanů a Albánců vedla srbské a makedonské úřady k tomu, že proces národní sebeidentifikace Egyptanů jednoznačně podpořily. Duijzings nevnáší žádné autoritativní soudy a nepokouší se definitivně stanovit „reálný“ původ této nové etnické skupiny. Konstatuje, že nejde o identitu zcela vymyšlenou, spíše o posun dříve existující lokální identity do etnické roviny, k čemuž posloužila recyklace staré teorie o egyptském původu Romů.

V posledních dvou kapitolách se Duijzings soustřeďuje na představy o vlastní identitě Albánců a Srbů, zejména pak na to, jak se nacionální ideologové obou národů v 19. století pokoušeli integrovat náboženské elementy a nacionální ideologii. Tyto tendence měly rozdílný výsledek: v srbském případě je nacionální ideologie silně prostoupena pravoslavím, albánský nacionalismus je však zcela sekulární a náboženské elementy v něm nehrají žádnou roli. V kapitole věnované srbskému nacionálnímu hnutí se Duijzings soustředil na rozbor kosovského mýtu a růst jeho významu v politické ideologii 19. a 20. století, který je v literatuře relativně dobře znám. V albánském případě zkoumá mnohem méně známý pokus národního buditele Naima Frasheriho o sloučení albánské nacionální ideologie s náboženskými prvky bektášismu, který se nejzřetelněji projevils v jeho literárním díle Qerbelaja. Frasherio převažoval centrální událost šiitského islámu, bitvu u Kerbely, která vykazuje velké množství shod se srbským pojetím porážky na Kosovu (fyzická porážka, znamenající morální vítězství aj.). Opěvováním šiitské tematiky Frasherio vyjadřoval i odpor vůči sunnitskému směru islámu, který pro albánské obecnostvo jasně personifikovala Osmanská říše. Dlouhodobý dopad Frasheriho

myšlenek byl ale malý, jelikož sekta beктаšijů tvořila v rámci albánského národního celku menšinu. Srbská pravoslavná církev měla v srbském národě nesrovnatelně důležitější postavení, což výrazně přispělo k úspěchu šíření kosovského mýtu a jeho politické instrumentalizaci.

Knihy Gera Duijzinge je díky použité metodologii, novým informacím a neotřelým závěrům výrazným osvěžením v záplavě titulů, věnovaných Kosovu, bývalé Jugoslávii a Balkánu. Zpochybnuje také mnohé dominantní, automaticky přejímané představy a koncepce, zejména pak esencialistická tvrzení o existenci jasně vymezených, vnitřně koherentních kultur, civilizací, etnických a náboženských identit. Duijzings ukazuje spíše pravý opak: identity na Balkáně jsou proměnlivé, obsahují v sobě najednou větší počet teoreticky neslučitelných, antagonistických prvků. Vzájemné hranice mezi takovými identitami jsou navíc při bližším pohledu zdola, optikou malých komunit, mnohem propustnější, než tomu nasvědčují v dosavadní literatuře ustálené generalizace.

František Šístek

Robert Elsie: A Dictionary of Albanian Religion, Mythology, and Folk Culture. London, Hurst 2001, 357 s., ISBN 1850655707.

Albánci v moderních dějinách žili ve své naprosté většině v materiální chudobě, jejich tradiční kultura však byla a dosud je velice bohatá. To dokazuje i nedávno publikovaný slovník, věnovaný albánské náboženské problematice, mytologii a lidové kultuře. Práce Roberta Elsieho *A Dictionary of Albanian Religion, Mythology, and Folk Culture* je zatím prvním slovníkem, který se poku-

sil tato témata přehledně shromáždit a alfabetycky uspořádat.

Slovník se soustřeďuje především na tematický okruh náboženských, mytologických a folklorních představ. Hesla obsahují zejména informace o náboženských řádech či sektách, jejich významných historických představitelích, svatých a poutních místech, legendách, legendárních postavách, svátcích, rituálech, pověrách, lidových zvycích (svatební obyčeje, pohřby) atd. Stranou samozřejmě nezůstává ani albánské zvykové právo a krevní msta jako jeho asi nejznámější projev. Pojmy, které s takto vymezenou problematikou přímo nesouvisí (lidová hudba, sféra materiální kultury) nebyly do slovníku pojaty či jsou zmíněny jen v nejmenší míře. Elsieho práce tedy především odráží bohatý myšlenkový svět albánských populací, žijících v různých oblastech západního Balkánu – v Albánii, na Kosovu, v Makedonii, Černé Hoře a Řecku – i v jižní Itálii. Základní informativní funkci publikace umocňují bibliografické reference pod jednotlivými hesly, stejně jako bohatá bibliografie v závěru knihy.

Elsieho průkopnický slovník poslouží všem zájemcům o kulturu, historii, mytologii a antropologii Albánců a jihovýchodní Evropy jako celku.

František Šístek

Šotolová, Eva: Vzdělávání Romů. (Druhé, rozšířené vydání), Praha, GRADA Publishing 2001, 84 s. + obrazová příloha

Vzdělanostní úroveň většiny Romů, žijících na území České republiky, je velmi nízká. Tento fakt má také nepříznivé důsledky pro Romy na oblast sociální, ekonomickou i kulturní, přispívá